אתר דעת - מכללת הרצוג

לוח־מזון צבאי בפפירוס אנסטאסי א' ובמקרא

מאת: א. מלמט

כלכלת עוצבה מצרית על אדמת ארץ־ישראל

התעודה הידועה בשם פפירוס אנסטאסי א' היא אגרת סאטירית, כנראה מימיו של רעמסס הב' (1290–1224 לפסה"נ), שחיברה סופר מצרי, כתשובה על אגרת של חברו למקצועו[1]. חורי, כותב האגרת, שהיה פקיד מצרי גבוה, מוכיח ל"ידידו" אמנאמאפא בלשון סרקסטית את בורותו הגמורה של הלה בתחום תפקידו כסופר־הצבא של הוד רוממותו, פרעה מצרים, ומציע לפניו כמה שאלות או מבחנים מתחום תפקידו. בתעודה זו ניתן תיאור של ארץ־ישראל בתקופה המקבילה לראשית ההתנחלות הישראלית בה. במיוחד נדונו בתעודה זו עניני גיאוגרפיה של ארץ־ישראל וסוריה הדרומית, כך שמרביתו של החבור היא מעין מורה הדרך הקדום ביותר של הארץ.

אולם חשיבותה של התעודה לגבי חקר הארץ והמקרא חורגת מתחומן של שאלות טופוגרפיות גרידא. מכתבו של חורי יש בו כדי ללמד על כמה בחינות צבאיות של שלטון מצרים בארץ. אחת מהן היא ענין כלכלת־הצבא וחלוקת־המזון בין החיילים. הקטע העוסק בכך כלול במבחן הרביעי, שאותו מציג חורי לאמנאמאפא מתוך כונה להקניטו. יש לציין, שעסקי המינהל והאספנאות בצבא הקדום היו בגדר תפקידו של סופר־הצבא[2]. נביא כאן את תרגום הפיסקה, העוסקת בענין זה, והיא באה בסמוך למבחן החמישי והאחרון, העוסק בפרטות בטופוגרפיה של ארץ־ישראל[3]:

" סופר דרוך, חכם לב, אשר אין דבר נסתר ממנו; אבוקה בחשכה בראש החיל להאיר לו. הנך שלוח במסע לצ'אהי[4], בראש צבא אמיץ, למחוץ את המורדים ההם המכונים נערן[5]. חיל־הקשתים אשר לפניך מונה 1,900; שרדן 520; קהק 1,600; מֶשֶׁוֶש [100][6]; נחסיו (כושים) מונים 880; בסך הכל 5,000:, בלי קציניהם. מובאת לפניך מנחת שלם – לחם, בקר, יין. מספר האנשים רב מדי בשבילך, בעוד שהצידה מועטה בשבילם: ככרות קמח – 300; מאפה – 1,800; צאן ממינים שונים – 120; יין – 30. הצבא הוא רב מדי, והצידה מועטה ביחס למה שאתה לוקח (מהם). אתה מקבל (את הצידה) והיא מונחת במחנה.

החיילים הם במצב הכן ודרוכים. פקדם במהירות, מנה של כל איש אל ידו! ה[שוסים] צופים בסתר (ואומרים): 'ספר ידע!' הגיע צהרים ויחם המחנה ויוגד: 'זמן לנוע; בל תכעיסו את המפקד; רב המסע לפנינו!' מה זה שאין לחם בכלל (אתנו)? מקום חנית הליל רחוק. הוי אתה – מה המכות אשר אתה מביא עליו!'

עיין הערות בעמ' 348–349.

www.daat.ac.il

אכן סופר נבון אתה! קרב ותְנֵה את הצידה! (אולם) שעה הופכת יום באין (לעזרתך) סופר מטעם השליט – חיים, שפע ובריאות – מה הובאת להכותנו? לא טוב הדבר, נערי; הוא (המלך) ישמע וישלח להכריתך!"

מחבר התעודה מעלה תמונה מלבבת ומאלפת כאחד של הספקת מזון לצבא המצרי. הדברים אמורים בציודה של חטיבה, שכן זו מנתה 5,000 איש[9]. תחילה מתואר הרכב החטיבה, שכללה יחידות בלתי שוות בגדלן של חילות זרים. היסודות הנכריים היוו חלק נכבד של צבא מצרים בממלכה החדשה, הואיל והמצרים נהגו לעתים תכופות לגייס את העמים הנכבשים לשורות הלוחמים. יחידות של אנשי נוביה נכללו בצבא פרעה מאז, וכבר במאה הי"ד לפסה"נ מוצאים אנו בשירות המצרים חילות

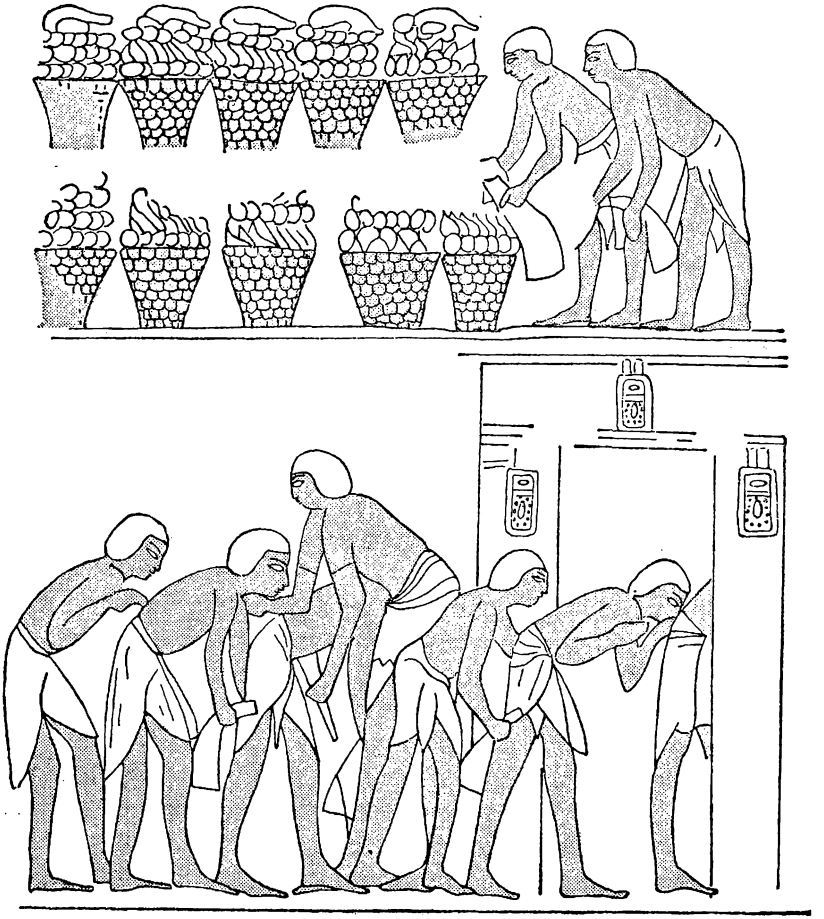

ציור 66: חלוקת מזון לצבא מצרים, על־פי ציור מקברו של פרעה חרמחב

www.daat.ac.il

שכירים של שרדנים, אחד מ"גויי־הים". לעומתם נזכרים בתעודתנו זו הפעם הראשונה גייסות של קהק ומשוש. יש להניח, איפוא, שגיוסם של שני העמים הללו, שמוצאם מארץ לוב, הוא חידושו של רעמסס[9].

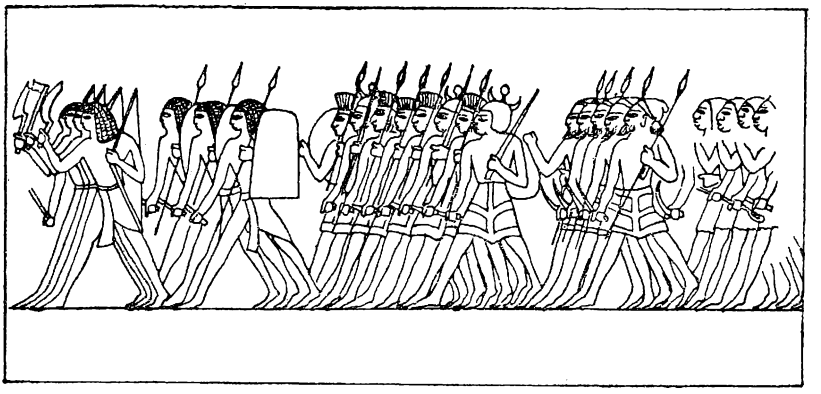

ציור 67: צבא פרעה על יחידותיו השונות ובכללן חילות שכירים על זינם ולבושם האופייניים להם

בראש הרשימה של סוגי החיל השונים נזכרו קשתים, בלא לפרש את זהותו הלאומית של חיל זה. הכוונה היא ללא ספק לבני מצרים, שמתוכם באו הקשתים. עובדה זו מרמזת על כך, שלחלוקה הלאומית של הצבא היתה גם משמעות צבאית־טקטית. העמים השונים נתייחדו לא רק בדמותם ובאורח־חייהם, אלא אף בכלי־נשקם ובדרכי־הלחימה שסיגלו לעצמם[10]. תבליטים רבים מימי השושלות הי"ח–הכ' מתארים בני־עמים אלה במצבים צבאיים שונים, כשלכל אחד מהם מדי־קרב וכלי־זין אופייניים לו[11]. אמנם מיבם של המספרים הנקובים בתעודתנו, ביחס לסוגי החיל השונים, אינו נהיר לנו, וכן איננו יודעים אם השפיע גודל הכוחות הבודדים על אופן חלוקת המזון. מכל־מקום מסתבר, שחורי מתאר ממש חטיבה מצרית, לפי המתכונת הצבאית שהיתה נהוגה בימיו, ובכך מפגין הוא את בקיאותו הרבה ואת "עדכונו" בכל הנוגע לצבא־מצרים.

לא פחות ריאלי מתיאור הצבא הוא המבחן בדבר הספקת מנות־המזון ללוחמים, שאותו מציג חורי ל"ידידו". הבעיה היא מתימטית ומינהלתית כאחד: חישובה של המנה־האישית מתוך כמות־המזון הכללית, העומדת לרשות הצבא, והביצוע הטכני של חלוקת־המנות. מתוך דברי הכותב יש ללמוד, שהסופר החל במלאכתו מבעוד בוקר, אך מאחר שלא הוכשר לתפקידו, לא נסתיימה המשימה עד שעות הצהרים. מובן, שהשהיה מיותרת זו גרמה תקלה רצינית בתכנון פעולות הצבא ואין, איפוא, תימה בדבר שהסופר נדרש לתת את הדין.

מבחינתנו מאלף ביותר הרקע הגיאוגרפי של מבחן זה. הצבא המצרי מתואר שעה שהוא עורך מסע על אדמת ארץ־ישראל להכנעת התושבים המתמרדים. אגב, הללו מכונים בפפירוס בשם נערים, שהוא מונח כנעני־עברי לצבא־הרגלים המקומי, הנזכר פעמים הרבה גם במקרא[11א]. בהמשך התעודה ניתן תיאור חי של רובד נוסף מאוכלוסית

www.daat.ac.il

הארץ, הלא הם השוסים, היינו הישוב הנודד בארץ, ואף מונח זה מצוי במקרא[12]. בפי השוסים הושמה אפילו קריאת התפעלות בלשון הכנענית למראה מלאכתו של הפקיד המצרי. מכאן שגם הצידה חולקה לחיילי הצבא המצרי על אדמת הארץ, והמזון נלקח ללא ספק מפרי הארץ ומתוצרתה. על כך מעידים סוגי המזון, האופייניים לטבע הארץ, וכן המונחים המתאימים בכנענית־עברית: קמח ומאפה. כן מכונה הצידה בביטוי כנעני קולע מנחת "שלום", כדרך שימוש הלשון במקרא במקומות שונים[13].

בסיכום הדברים ניתן לומר, שמשלו של חורי איננו סתמי, אלא שאול הוא מתוך המציאות ההיסטורית של הימים ההם. כלכלת צבא־הכיבוש המצרי היתה, איפוא, על יושבי ארץ־ישראל, וודאי לא אחת נתבעו תושבי הארץ לספק את צרכי הצבאות הזרים, שפלשו לאדמתם, ולא אחת עמד סופר־צבא בפני אותו תפקיד, המיוחס לו בתעודתנו.

כלכלת גדודו של דוד

לפיכך אין תימה, אם באה במקרא פרשה המקבילה למסופר בפפירוס אנסטאסי א'. כונתנו לסיפור בשמואל א, פרק כה על נבל הכרמלי ועל הפגישה בין דוד ואביגיל. עם כל ההבדלים בנסיבות ההיסטוריות, וכן באפיו של הצבא וממדיו לעניין הספקת המזון לצבא וחלוקתו בין החיילים, דומה היא הסיטואציה היסודית בשני המקרים. גם דוד היה אנוס לגייס מצרכי־מזון בשביל גדודו מבעלי־האחוזות המקומיים, ואף הוא מקבל, בסופו של דבר, כמויות של מזון, שהיה צריך לחלק בין אנשי צבאו.

אמנם הבעיה שעמדה בפני דוד היתה מסובכת פחות מזו שעמדה בפני המפקד המצרי, הואיל ובאותם הימים היה עדיין צבאו זעיר. למעשה, עמד לרשותו של דוד צבא פרטי שלא עלה בהיקפו על גדוד ומנה 600 איש. הגדוד נחלק לחיל תוקף של 400 איש, "ומאתים ישבו על הכלים", היינו שליש הגדוד היה מעין חיל־משמר (שמ־א כה, יג; והשוה שמ־א ל, י)[14]. גם ארגונו של צבא־דוד היה מורכב פחות מזה של המצרים, ואין להניח שנתלוה אליו פקיד מיוחד, ששימש כסופר־הצבא. דוד שולח "כיתה" של 10 נערים (אגב מונח זה, נערים, הנזכר גם בתיאור המצרי, חוזר ונשנה פעמים הרבה בסיפורנו לגבי חיילי־דוד) אל נבל הכרמלי, כדי לשאול לו לשלום (שמ־א כה, ה): "ואמרתם: כה לחי! ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום!" (שם, פס' ו). זהו נוסח־ברכה מקובל, הנהוג גם אצל עמים אחרים. אך שאין פני דוד לגינוני־נימוסין בלבד – ברור מהמשך הסיפור. שליחי דוד אינם שואלים אלא למנחת־שלום, אם לנקוט במינוח פפירוס אנסטאסי א'.

הסיפור על נבל הכרמלי מלמד, שלא תמיד נענו "האנשים הגדולים" מרצון לתביעותיו של הצבא הפושט, ולעתים נאלצו החיילים לאחוז בכוח הזרוע[15]. אביגיל, אשת נבל, השכילה למנוע תגרה גלויה עם נערי דוד מתוך שמיהרה לספק לאדוניהם כמויות ניכרות של מזון: "ותקח מאתים לחם, ושנים נבלי־יין, וחמש צאן עשויות, וחמש סאים קלי, ומאה צמוקים ומאתים דבלים, ותשם על החמורים" (שם, פס' יח). המקרא מפרט את סוגי המזון ואת כמויותיהם, בדומה לפפירוס אנסטאסי. אפילו התפריט

www.daat.ac.il

דומה בשני המקרים, שהרי בשניהם הסַפָּק הוא אותה ארץ עצמה. אולם גם במקרא, וגם בפפירוס אנסטאסי, לא נקבע לכמה זמן תספיק הצידה לכלכלת הצבא. יש להניח, שההספקה נועדה לתקופה קצרה בלבד, הואיל וכמה מצרכי מזון, כגון בשר ולחם אפוי, לא היו עשויים להשתמר זמן ממושך.

כמויות המזון, שהספיקו לדוד, קטנות הן הרבה מאלו שנמנו בתעודה המצרית, לִפי שגם צבאו היה קטן ביחס לגיס המצרי. אם מתכונים אנו לעמוד על טיב כלכלתם של שני הצבאות, הרי יש לחשב את מנת־השדה האישית, שקיבל כל חייל בחטיבה המצרית מזה ובגדודו של דוד מזה. חוזרים אנו בכך על חישוביו של סופר־הצבא הקדום: יש לחלק את אספקת החטיבה המצרית בין 5,000 חייליה, בעוד שאת כמות המזון, שקיבל דוד, יש לחלק בין 600 אנשי הגדוד. ואם יטען הטוען, שמהצידה, שהביאה אביגיל, נהנה אך אותו חלק של הגדוד, שעלה עם דוד, כדי לתקוף את נבל, כלומר 400 איש בלבד, הרי עלינו לשים לב שדוקא דוד חוקק חוק צבאי: "כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלקו" (שמ"א ל, כד ואילך).

השוואת לוחות־המזון

השוָאָה מדויקת של שתי רשימות המזון אפשרית היא רק לגבי כמות הבשר, שכן זו ניתנת בשני המקורות במספרים של ראשי־צאן. על יסוד חישוב של המנה הבודדת מתברר, שכמות הבשר, שסופקה לחייל המצרי, עלתה פי שלושה על זו שקיבלו אנשי דוד. בכך כמובן לא נאמר דבר באילו רְוָחי זמן קיבלו מנות־בשר בכלל. לעומת־זאת, אין לנו אפילו נתונים אלה לגבי שאר סוגי המזון, הן מבחינת טיבו והן מבחינת המידות הנזכרות במקורות.

כנגד ככרות "קמח" ו"מאפה", הנזכרים במקור המצרי, נמנים במקרא "לחם" ו"קלי", שכן כל המאכלים הללו הוכנו מגרעיני תבואה, והיו שונים זה מזה רק באיכות הדגן ובדרך הכנתם. אולי יש להקביל ל"לחם" את המאכל המכונה כאן בשם "מאפה", ולא את ככרות ה"קמח", שכן המלה האחרונה מציינת את הקמח המעולה בלבד, הוא קמח החטים, וממנו לא הכינו כרגיל את הלחם[16]. אולם מתעודה אחרת[17] מימי הממלכה החדשה במצרים מסתבר, שככרות "קמח", יחד עם לחם של "בני אסיה", נתייחדו לשימושו של הצבא המצרי. אם נכונה הקבלת ה"לחם" במקרא ל"מאפה" בפפירוס המצרי, הרי שלא היה כמעט הבדל במנת הלחם בין חיילי הצבא המצרי לבין חיילי דוד, וכל אחד מהם זכה בשליש ככר.

בנוגע למשקאות אין תימה שבארץ של מטעי גפנים כארץ־כנען סופקו לשני הצבאות יינות. אמנם חיילי מצרים נהנו ממכסה כפולה כמעט של יין, אם אמנם מכוון המספר שצוין בפפירוס אנסטאסי לנבלים בעלי בית־קיבול שווה לערך לאלה שבמקרא. אולם אף כמויות אלו היו זעומות למדי. נוסף לכך קיבלו חייליו של דוד כמות מסוימת של פירות, הייגו 100 צימוקים – והכוונה, אולי לאשכולות של ענבים מיובשים – ו־200 דבלים, כלומר עיגולי תאנים כבושות. צידת צבאו של דוד בפירות מיובשים נזכרת גם בדה"א יב, מא.

הספקה של סוגי מזון מעין אלה הנמנים בשמ"א כה, יח, נזכרת גם במקום אחר במחזור סיפורי דוד. בימי מרד אבשלום סיפק ציבא לדוד ולנעריו "צמד חמורים

www.daat.ac.il

חבושים, ועליהם מאתים לחם ומאה צימוקים ומאה קיץ ונבל יין" (שמ"ב טז, א). וודאי אמורים כאן הדברים בכלכלת הכוח הצבאי כולו, שנתלוה אל דוד, שעה שברח מאבשלום, כדברי ציבא עצמו: "והלחם והקיץ לאכול הנערים" (שם, פס' ב).

בלוחות־המזון המודרניים מובאים רוב סוגי המזון, שלא כבלוח שלנו, במידות של משקל, ולאחרונה נוהגים אף לחשב את ערך המזון בקלוריות. כמו־כן נועד בלוחות־האפסנאות של הצבאות החדשים מקום מיוחד להערכות בדבר עומס המזון והובלתו. בשאלות מעין אלה התחבטו ודאי גם הצבאות בימי־קדם. בדוגמה שהובאה מן המקרא מסופר, שאביגיל הטעינה את הצידה, שהגישה לדוד, על־גבי חמורים. היה צורך בידיעה של כושר העומס של בהמת־המשא היחידה, ובהתאם לכך חושב מספר החמורים לשם נשיאת מצרכי המזון. מבחינה זו ענין מיוחד בהזכרת צמד־חמורים חבושים לשם הובלת ההספקה בכתוב שבשמ"ב טז, א. ויש להביא בחשבון את העובדה, שכושר העומס של שני חמורים רתומים כצמד עולה על עומסן של אותן בהמות כשהן טעונות בנפרד.

הדמיון שבין שתי רשימות־המזון – הן בסוגי המצרכים והן בכמויותיהם – בודאי מורה שההיסטוריוגראף המקראי נקט בתיאוריו מכסות סכימאטיות של הספקה נדודית, כפי שהיו מקובלות בימים ההם, ולא בדה מלבו תאורים שרירותיים. עם כל הסתום ברשימות־המזון במקור המצרי ובמקרא, יש בהעמדתן זו מול זו משום אילוסטרציה מאירת־עיניים. אף אם מיוסדים לוחות־המזון על מקרים מיוחדים, עשויים הם לתת מושג כללי על טיב ההזנה של הצבא הקדום על אדמת הארץ. הנתונים המפורטים, שהובאו במקרא ובפפירוס אנסטאסי, מאפשרים להתקין טבלת־מזון בדומה ללוחות־האפסנאות של הצבאות בימינו.

לוח־מזון צבאי

מספר החיילים	סוג המזון	הכמות הכוללת	מנת־השדה בשברים 18)	
	מצרים (לפי פפירוס אנסטאסי א')			
5,000	צאן	120	1/42	ראש
	מאפה	1,800	1/3	פת (?)
	כיכרות־קמח	300	1/16	כיכר
	יין	30	1/166	נבל (?)
	ישראל (לפי שמ"א כה, יח)			
600	צאן	5	1/120	ראש
	לחם	200	1/3	כיכר
	קלי	5	1/120	סאה[19]
	יין	2	1/300	נבל
	צמוקים	100	1/6	אשכול (?)
	דבלים	200	1/3	עיגול (?)

www.daat.ac.il

ה ע ר ו ת

מאמר זה נדפס לראשונה בידיעות יט (תשט"ו), עמ' 175—182, ומובא כאן בתוספות אחדות.

1 **את** המקור המצרי פרסם A. H. Gardiner, Egyptian Hieratic Texts, Series I, part 1, The Papyrus Anastasi I etc.; 1911 תרגום אנגלי: J. A. Wilson, apud Pritchard, ANET, pp. 475ff. תרגום עברי **אצל** א. מלמט (עורך), מקורות לתולדות ישראל בתקופת המקרא ב, האוניברסיטה העברית (הוצאת מפעל השכפול) תשי"ט, עמ' 22 ואילך.

2 החיבור האנציקלופדי המצרי הנודע בשם ה"אונומסטיקון של אמנאפא", שהגיע לידינו העתק ממנו **מסוף המאה** הי"ב לפסה"נ, מונה כמה סוגים של סופרי־צבא, כגון סופר־חיל (הרגלים), סופר־החלוקה וסופר־המפקד; ועיין: A.H.Gardiner, Ancient Egyptian Onomastica, 1947, No. 88, 107, 108. במקרא נזכר סופר־שר־**הצבא** במל"ב כה, יט; ירמ' נב, כה; וכן השוה את הכתוב שבדה"ב כו, יא, המזכיר את יעיאל הסופר, שיחד עם **מעשיהו** השוטר היה ממונה על המפקד־הצבאי שערך המלך עוזיהו.

3 **פפירוס** אנסטאסי א', טור 17, שורות 2 ואילך. עיין בהוצאת גארדינר, עמ' 19—20. וילסון דילג בתרגומו **על** הפיסקה הכוללת את רשימת־המזון.

4 כך יש לגרוס את שם הארץ. עיין גארדינר ווילסון למקום. ביחס לקביעת מקומה המדויק של ארץ צ'אהי מחולקות הדעות. יש סוברים, שהיא משתרעת על פני כל שטחה של ארץ־ישראל (השוה, דרך משל, גארדינר, Ancient Egyptian Onomastica, עמ' 145 ואילך), ויש מגבילים אותה לאיזור החוף־הפיניקי (ש. ייבין, ידיעות יח [תשי"ד], עמ' 137, הערה כ'). סימוכים להנחה הראשונה ניתן למצוא בפפירוס מן הארמיטאז' בלנינגרד (N. Golénischeff, Les papyrus hiératiques nos. 1115, 1116B, etc., 1913), המונה בתחומיה של ארץ צ'אהי ערים כגון כנרת וחצור בגליל המזרחי, ומגידו, תענך ושמרון בשולי עמק־יזרעאל (אמנם גם את אכשף בעמק החוף).

5 המלים שהודפסו בפיזור הן ניבים כנעניים שהושאלו למצרית.

6 ודאי כך יש להשלים את הטכסט המקורי, ואילו בהעתק שנשתמר נשמט המספר ונתוסף על מספר בני־שרדן; ועיין גארדינר למקום.

7 לדעת גארדינר, מסתיימת כאן שיחת החיילים, ואילו ההמשך הם דברי הורי בעצמו.

8 עיין: R. O. Faulkner, Egyptian Military Organization, JEA 39 (1953), p. 42.

9 ה"אונומסטיקון של אמנאפא", שכנראה נתחבר רק זמן מועט לאחר תעודתנו, מזכיר בין העמים הזרים **את** השמות משוש (מס' 240), קקק (מס' 242) ושרדן (מס' 268). והשוה ספרו של גארדינר, הנזכר בהערה 2. **שרדן** וקקק נזכרים בצותא גם כחייליו של רעמסס הג' (השוה פפירוס האריס, לוח 76, שו' 5; לוח 78, שו' 10).

10 בניגוד לכך העמידני פרופ' י. ידין על העובדה שלפי המקרא נתייחדו שבטי ישראל השונים **בכלי** נשקם ודרכי לחימתם.

11 השוה, דרך משל, את התיאור של מלחמתו של רעמסס הג' נגד הלובים ממדינת־האבו, ועיין: W.Wreszinski, Atlas zur altägyptischen Kulturgeschichte, 2, 1935, pl. 127—9; Nelson—Hölscher, Medinet Habu, 1, 1929, p. 5. כאן מתואר צבא־פרעה בחגור מלא בשעת־מסע. הצבא צועד בשורות חזיתיות, הנערכות על פי חילות בני־לאומים שונים: בראשונות בני־מצרים; אחריהם באים שרדנים יחד עם חיילים הנמנים, כנראה, עם בני קקק; לאחר מכן צועדים לוחמים מתושבי כנען, ואילו במאסף גדודי נובים.

11א בהמשך הפפירוס קורא חורי לידידו בגימה של לעג: "סופר נבחר, מהיר אשר ידיו אמונה, ראש לנערן, ראשון לחיילים!". ה"נערן" נזכרים גם כגיס מיוחד (מארץ אָמָה) בצבא רעמסס הב' בקרב קדש הנודע **נגד** החתים, ועיין עתה: A.R. Schulman, The N'rn at the Battle of Kadesh, Journal of the American Research Center in Egypt 1(1962), pp. 47—52.

12 השוה, למשל, שופ' ב, יד, כתוב המוסב בקירוב על אותה תקופה הנדונה בפפירוס אנסטאסי. אמנם המלה "שוסים" פגומה בטכסט המצרי במקום שלנו, אך היא נשנית בהמשך פפירוס אנסטאסי לציון **שבטי** הפקר המסכנים את היישוב באזור בקעת הלבנון ובוואדי ערא. הן פרעה סתי הא' והן רעמסס הג' מספרים על קרבות עם שבטי השוסים בדרום־הארץ ובחצי־אי סיני; ואילו בפפירוס אנסטאסי ו' מדווח על מעבר שבטי שוסים מאדום לדלתא המזרחית. תרגומן של תעודות אלה בחוברת: מקורות לתולדות ישראל ב, עמ' 4, 20, 37. **על** השוסים עיין גם: ב. מייזלר (מזר), תולדות ארץ־ישראל, תרצ"ח, עמ' 153 ואילך.

www.daat.ac.il

13 השוה את הנאמר להלן על שמ״א כה, ה. כמו־כן עיין: שופ׳ יט, כ; שמ״א י, ד; יז, יח. פיסקה מאירת עינים במצאת בא וד ממכתבי תענך מן המאה הט״ו לפסה״נ: ״שנית: מדוע לא שלחת (!) לי את שלומך (su-lum-ka)?״ (מכתב מס׳ 1, שורות 13—14; והשוה ב. מייזלר (מזר), לוחות תענך, ספר קלוזנר, תרצ״ז, עמ׳ 57. כאן מובא באגרת, שנתחברה באכדית, שימוש לשון כנעני מובהק.

14 השוה א. מלמט, אנציקלופדיה מקראית ב, תשי״ד, ערך גדוד.

15 השוה, למשל, את יחסם של שרי־טוכות לגדודו של גדעון בשעת רדיפתו אחר המדיינים, שופ׳ ח, ד ואילך. ועיין בכרך זה, עמ׳ 120.

16 עיין: H. Kees, Ägypten, 1933, p. 68.

17 עיין פפירוס אנסטאסי ד׳, יז, ו; R. A. Caminos, Late Egyptian Miscellanies, 1954, p. 201.

18 ד״ר ש. טלמון הפנה את תשומת־לבי לכך, שאף אחד מן המספרים הנ״ל אינו מתחלק בדיוק על־פי שיטת השברים הפשוטים. שמא יש לחפש בעובדה זו את העוקץ במבחן שמציג חורי לאמנאפא?

19 הטאה היא מידת הנפח ושליש האיפה. לפי אחד החישובים היא מכילה 13.12 ליטר, ולפי חישוב אחר כמחציתו של נפח זה. ועיין: A. Barrois, Manuel d'archéologie biblique, 2, 1953, pp. 250—252. לסיכום קיבל החייל הבודד כמות של 1 0 ליטר בקירוב או כמחציתה.

www.daat.ac.il